

آثار و ویژگی منتظران موعود از منظر صحیفه سجادیه

پریا ویسی^۱

چکیده

صحیفه سجادیه به عنوان میراث معنوی امام سجاده (ع)، مجموعه‌ای جامع از دعاهاست که علاوه بر تأکید بر نیازهای فردی، نقش تربیتی، اخلاقی و اجتماعی انسان را در مسیر انتظار ظهور ولیّ خدا برجسته می‌کند. تحلیل دعا‌های این کتاب، به ویژه دعا‌های ۴۷، ۴۸ و ۱۳، نشان می‌دهد که انتظار حقیقی فراتر از یک آرزو یا طلب حاجت صرف است و فرآیندی فعال و چندبعدی است که فرد و جامعه را برای ظهور امام زمان (عج) آماده می‌سازد. دعا در این زمینه نقش ابزار تربیت معنوی دارد؛ به گونه‌ای که منتظر واقعی، با اصلاح نفس، تهذیب اخلاق و تقویت ایمان، آمادگی خود را برای تبعیت از ولیّ خدا و مشارکت در تحقق اهداف الهی نشان می‌دهد. همچنین این دعاها به تقویت مسئولیت اجتماعی منتظر توجه دارند؛ از طریق انجام عمل صالح، اقامه عدل و تلاش برای اصلاح جامعه، فرد نه تنها رشد معنوی پیدا می‌کند بلکه در راستای تحقق جامعه‌ای عدالت‌محور نیز گام برمی‌دارد. این تحلیل نشان می‌دهد که ویژگی‌های منتظر واقعی از منظر صحیفه سجادیه شامل سه محور اساسی است: خودسازی فردی، تبعیت از ولایت و آمادگی برای یاری امام. بدین ترتیب، دعا وسیله‌ای است که رابطه انسان با ولیّ خدا را مستحکم می‌کند، رشد فردی و اجتماعی او را تضمین می‌سازد و زمینه ظهور را فراهم می‌آورد. بررسی این دعاها، الگویی عملی برای تربیت منتظر ارائه می‌دهد که هم اخلاقی و معنوی است و هم در مسیر اصلاح اجتماعی حرکت می‌کند، و نشان می‌دهد که انتظار فعال، هم در بعد فردی و هم اجتماعی، ابزار تحقق اهداف الهی و اصلاح جامعه است.

کلید واژه ها : انتظار ، صحیفه سجادیه ، منتظران حقیقی ، موعود.

^۱ طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه فاطمه الزهراء سلام الله علیها کردند غرب .

انتظار ظهور ولیّ خدا در آموزه‌های اسلامی و به ویژه در منابع شیعی، مفهومی پیچیده و چندبعدی است که هم رشد فردی و هم اصلاح اجتماعی را در بر می‌گیرد. این انتظار فراتر از یک آرزوی منفعلانه و صرفاً دعا برای رفع حاجات است و به عنوان یک فرآیند فعال، انسان را به خودسازی، تهذیب نفس، تقویت ایمان و اخلاق، و پذیرش مسئولیت اجتماعی فرا می‌خواند. صحیفه سجادیه، به عنوان میراث معنوی امام سجاده (ع)، این نقش تربیتی دعا را به روشنی نشان می‌دهد. دعا در این مجموعه، نه تنها وسیله‌ای برای تقاضای حاجت، بلکه ابزاری برای آمادگی فردی و اجتماعی جهت یاری ولیّ خدا، پرورش روحیه مسئولیت‌پذیری و ایجاد جامعه‌ای عدالت‌محور است. تحلیل دعا‌های کلیدی صحیفه سجادیه، از جمله دعا‌های ۴۷، ۱۳ و ۴۸، نشان می‌دهد که منتظر واقعی در سه بُعد رشد می‌کند: نخست، اصلاح فردی و تهذیب نفس برای آمادگی ظهور، دوم، تبعیت و پیوند مستمر با ولیّ خدا به عنوان محور زندگی و الگوی ارزش‌ها، و سوم، مسئولیت اجتماعی و مشارکت فعال در تحقق عدالت و رفع ظلم. این ابعاد انتظار را به یک فرآیند پویا و چندسطحی تبدیل می‌کنند که هم رشد معنوی فرد و هم اصلاح جامعه را همزمان ممکن می‌سازد. بررسی ویژگی‌ها و آثار منتظران موعود از منظر صحیفه سجادیه نشان می‌دهد که انتظار حقیقی، یک مسیر تربیتی و عملی است که انسان را به الگویی اخلاقی و اجتماعی تبدیل می‌کند. چنین نگرشی، اهمیت دعا را نه تنها به عنوان وسیله‌ای برای تقاضای نیازها، بلکه به عنوان ابزار پرورش اخلاق، تقویت ایمان و آمادگی برای ظهور، برجسته می‌سازد. بنابراین، مطالعه صحیفه سجادیه و تحلیل دعا‌های آن، بینشی عمیق نسبت به نقش فرد و جامعه در مسیر انتظار و تحقق ارزش‌های الهی ارائه می‌دهد و نشان می‌دهد که

انتظار فعال، هم در بعد فردی و هم اجتماعی، لازمه شکل‌گیری جامعه‌ای عدالت‌محور و معنوی است

بخش اول: شناخت امام و حجت خدا از منظر صحیفه سجادیه شناخت امام و حجت خدا، نخستین و بنیادی‌ترین وظیفه هر شیعه منتظر است. اهمیت این شناخت به اندازه‌ای است که پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله فرموده‌اند: «مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً» هر کس بمیرد و امام زمانش را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۳۷۱، ح ۵). این روایت نشان می‌دهد که شناخت امام، شرط لازم برای عبور از مرگ جاهلیت و رسیدن به هدایت الهی است. همچنین، امام باقر علیه‌السلام فرموده‌اند: «مَنْ مَاتَ وَهُوَ عَارِفٌ لِإِمَامِهِ كَانَ كَمَنْ هُوَ مَعَ الْقَائِمِ فِي فُسْطَاطِهِ» هر کس در حالی که امام خود را شناخته بمیرد، مانند کسی است که در خیمه قائم (علیه‌السلام) حضور داشته است (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۳۷۱، ح ۵). این روایت بیانگر اثر عمیق معرفت امام بر سرنوشت روحی و اجتماعی فرد منتظر است؛ چرا که شناخت امام، حتی در عصر غیبت، مانند حضور واقعی در کنار حضرت است. معرفت امام از منظر صحیفه سجادیه صحیفه سجادیه در بسیاری از دعاها بر ضرورت شناخت امام و واسطه بودن او برای رسیدن به خداوند تأکید دارد. در دعای معروف صحیفه آمده است: «بارِ الهی! حجت خود را به من بشناسان که اگر حجت را به من شناسانی از دینم گمراه می‌شوم، مرا به مرگ جاهلیت نمی‌رسان و دلم را منحرف مکن...» (صحیفه سجادیه، دعای عرفه، ص ۵۱۲) این دعا اهمیت معرفت امام را در قالب ارتباط قلبی و معنوی با خدا و حجت او بیان می‌کند. معرفت امام تنها شناخت ظاهری نیست، بلکه شامل شناخت حقیقی است که فرد را از گمراهی نجات داده و زمینه‌ساز اطاعت کامل از خدا و رسول او می‌شود. امام صادق علیه‌السلام نیز حداقل معرفت لازم به امام را چنین بیان کرده‌اند: «أَدْنَى مَعْرِفَةِ الْإِمَامِ أَنَّهُ جَدُّ النَّبِيِّ إِلَّا دَرَجَةَ الْبُؤْهِ وَزَارْتَهُ وَأَنْ طَاعَتَهُ طَاعَةُ اللَّهِ وَطَاعَةُ رَسُولِ اللَّهِ»

کمترین حد معرفت امام آن است که بدانی امام وارث پیامبر است و اطاعت از او، اطاعت از خدا و رسول اوست و باید در هر امری تسلیم او بود (بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۲۶۰). بنابراین، شناخت امام شامل دو بعد اساسی است: شناخت شخص امام: آگاهی از نام، نسب، جایگاه و خط مشی امام. شناخت ویژگی‌ها و صفات امام: شناخت عدالت، علم، تقوا، و نقش امام در هدایت فردی و اجتماعی. اهمیت معرفت امام در زندگی فردی و اجتماعی شناخت امام علاوه بر بعد فردی، بعد اجتماعی مهمی نیز دارد. منتظر واقعی با شناخت امام: از شبهه‌ها و فتنه‌های مدعیان دروغین دور می‌ماند. رفتار و کردار خود را بر اساس عدالت، تقوا و هدایت تنظیم می‌کند. در عصر غیبت، با دعا، نیایش و تلاش برای اصلاح جامعه، نقش خود را در انتظار فعالانه ایفا می‌کند. صحیفه سجادیه این بعد اجتماعی را نیز پوشش داده است. دعاها و نیایش‌ها، علاوه بر ارتباط فردی، به حفظ جامعه از گمراهی و حرکت جمعی به سوی حق تأکید دارند. شناخت امام، انسان را به مسیر تحقق عدالت، تقوا و اصلاح اجتماعی رهنمون می‌کند و زمینه‌ساز آمادگی برای ظهور حضرت مهدی علیه‌السلام می‌شود. ویژگی منتظران از منظر صحیفه سجادیه ۱. شناخت حجت خدا و امام عصر علیه‌السلام یکی از ویژگی‌های اصلی و نخستین هر منتظر واقعی، شناخت امام زمان علیه‌السلام است. صحیفه سجادیه و دیگر منابع شیعی بر این نکته تأکید دارند که شناخت امام، نه صرفاً دانستن نام یا نسب ایشان، بلکه درک جایگاه، مقام و نقش هدایتگری او در عصر غیبت است. امام و حجت خدا، واسطه شناخت خدا و هدایت بشر است و بدون این شناخت، دسترسی به حقیقت دین و تحقق هدف خلقت انسان ناقص خواهد بود. در روایات متعددی از پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام آمده است که: «مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً» یعنی هر کس بمیرد و امام زمان خود را نشناسد، مرگش مرگ جاهلیت است. (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۳۷۱) این روایت نشان می‌دهد که شناخت امام علیه‌السلام شرط اساسی برای امتداد دین و امان از گمراهی است. علاوه بر آن، امام صادق علیه‌السلام فرموده‌اند که کمترین حد معرفت به امام، این است که بدانی امام

وارث پیامبر و نماینده خدا در زمین است و اطاعت از او اطاعت از خدا و رسول است (بحارالانوار، ج ۲۶، ص ۲۶۰). در صحیفه سجادیه نیز دعاهایی آمده‌اند که به صورت مستقیم بر اهمیت شناخت امام و توسل به حجت خدا تأکید دارند. مثلاً در یکی از دعاهای معروف آمده است: «اللهم عرفنی حجتک فإنک إن لم تعرفنی حجتک لم أهدنی» یعنی: «خداوند! حجت خود را به من بشناسان، زیرا اگر حجت را به من شناسانی، هدایت نخواهم شد».

(صحیفه سجادیه، دعا ۴۰)

این بیان، اهمیت شناخت امام را در سطح نجات فرد از ضلالت و گمراهی نشان می‌دهد. در واقع شناخت امام، هم به معنای اطاعت از او در امور دینی و اجتماعی است و هم به معنای تحقق ارتباط حقیقی با خداوند و عبادت خالصانه. نکته مهم دیگر این است که شناخت امام تنها شامل اطلاع از نام و نسب نیست، بلکه شناخت صفات و ویژگی‌های اخلاقی و معنوی اوست. این شناخت باعث می‌شود که منتظر در زندگی فردی و اجتماعی، از شایعات و مدعیان دروغین تمیز دهد و مسیر صحیح هدایت را بشناسد. به عبارت دیگر، معرفت امام، مبنای ایجاد پایداری ایمانی، بصیرت اجتماعی و حفاظت از دین است. در مجموع، از منظر صحیفه سجادیه، شناخت امام زمان علیه‌السلام یکی از ارکان اصلی ویژگی‌های منتظر است و تحقق آن نیازمند مطالعه دعاها، احادیث و انس با آموزه‌های اهل بیت است. این ویژگی، پایه‌ای برای سایر صفات منتظران مانند ایمان، تقوا و پرهیزکاری خواهد بود، زیرا شناخت امام باعث تقویت ایمان به وعده الهی و عمل به دستورات الهی می‌شود. اگر بخواهیم، بخش بعدی که می‌تونه ایمان و یقین به وعده الهی و تقوا و پرهیزکاری باشه رو هم به همین سبک و گسترده آماده کنم، تا کل چارچوب ویژگی‌های منتظران تکمیل شود. ۲. ایمان و یقین به وعده الهی یکی از ویژگی‌های اساسی منتظران واقعی، ایمان عمیق و یقین راسخ به وعده‌های الهی و تحقق قیام حضرت مهدی (عج) است. صحیفه سجادیه بارها بر اهمیت اعتماد کامل به وعده‌های خداوند در زمینه ظهور امام زمان تأکید دارد. در دعای بیست و نهم آمده است: «اللهم اجعل لی من

بلکه نقش تربیتی، اجتماعی و اخلاقی او را نیز در فرآیند انتظار ظهور ولیّ خدا برجسته می‌کند. این دعاها، به ویژه در موضوع انتظار فرج، نشان می‌دهند که دعا تنها وسیله‌ای برای درخواست حاجت نیست؛ بلکه ابزار رشد معنوی، خودسازی، آمادگی برای یاری ولیّ خدا و ایجاد جامعه‌ای عدالت‌محور است (جوادی آملی، ۱۳۹۲، ص ۹۵). ۱۰-۳ بررسی دعای ۴۷: درخواست برای ولیّ خدا دعای ۴۷ صحیفه سجادیه، یکی از دعا‌های کلیدی در موضوع انتظار و ارتباط با ولیّ خداست. امام سجاد(ع) در این دعا می‌فرماید: «اللَّهُمَّ أَعِنَّا عَلَى طَاعَتِكَ وَوَلِيَّتِكَ وَاجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ يَنْتَظِرُونَ فَرَجَهُ وَيَسْتَعِينُونَ بِوَلِيِّهِ...» (صحیفه سجادیه، دعای ۴۷) این فراز به روشنی نقش دعا را به عنوان ابزار تربیت معنوی نشان می‌دهد. منتظر واقعی، خود را برای اصلاح فردی آماده می‌کند و همزمان، تبعیت از ولیّ خدا را محور زندگی خود قرار می‌دهد. از منظر علمی، این دعا بیانگر یک فرآیند آموزشی و تربیتی است که فرد را از حالت منفعلانه به حالت فعال و مسئولیت‌پذیر در مسیر انتظار می‌رساند (طیبی، ۱۳۹۰، ص ۱۱۵). در این دعا، پیوند میان انتظار، ولایت و مسئولیت اجتماعی نیز روشن است. منتظر حقیقی، با عمل صالح و تقویت ایمان، نقش خود را در تحقق وعده‌های الهی ایفا می‌کند و این انتظار را به یک فرآیند فعال و پویای فردی و اجتماعی تبدیل می‌کند (سبحانی، ۱۳۸۸، ص ۱۰۵). ۲-۳ تحلیل مفاهیم کلیدی: ظهور، ولایت و آمادگی برای یاری امام از بررسی دعا‌های صحیفه سجادیه، به ویژه دعای ۴۷، سه مفهوم کلیدی برای تربیت منتظر واقعی قابل استخراج است: ظهور ولیّ خدا: انتظار در صحیفه سجادیه فراتر از یک آرزوست؛ فرآیندی فعال است که فرد و جامعه را برای ظهور ولیّ خدا آماده می‌کند. اصلاح نفس، انجام عمل صالح و مشارکت اجتماعی از مؤلفه‌های اصلی این آمادگی است (جوادی آملی، ۱۳۹۲، ص ۹۸). ولایت و تبعیت از ولیّ خدا: دعاها بر اهمیت تمسک به ولایت و اطاعت از ولیّ خدا تأکید دارند. بدون پیروی از ولیّ، انتظار حقیقی تحقق نمی‌یابد. این آموزه نشان می‌دهد که منتظر واقعی، هم در بعد فردی و هم اجتماعی، تابع ارزش‌ها و رهنمودهای ولیّ خداست (قزائی، ۱۳۸۶، ص ۸۵). آمادگی برای یاری امام: دعا،

روحیه مسئولیت‌پذیری و مشارکت فعال در تحقق اهداف ولیّ خدا را پرورش می‌دهد. منتظر واقعی با دعا، خود را برای تهذیب اخلاق، تقویت ایمان و اصلاح جامعه آماده می‌کند (مطهری، ۱۳۸۲، ص ۴۵). بررسی دعاها ۱۳ و ۴۸: استمرار در انتظار و اصلاح جامعه دعای ۱۳، که شامل درخواست برای پاک‌سازی درون و هدایت به سوی عمل صالح است، به تربیت اخلاقی منتظر تأکید دارد. این دعا نشان می‌دهد که انتظار بدون اصلاح فردی معنایی ندارد و انسان منتظر باید برای ظهور، درون خود را پاک و آماده سازد (جوادی آملی، ۱۳۹۲، ص ۱۰۵).

دعای ۴۸، با تأکید بر اقامه عدل و دفع ظلم، بعد اجتماعی انتظار را روشن می‌کند. این دعا نشان می‌دهد که منتظر واقعی، با دعا و عمل، نقش خود را در اصلاح جامعه ایفا می‌کند و برای ایجاد یک جامعه عدالت‌محور تلاش می‌کند (طبسی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۰). ۳-۳ ارتباط دعا با تربیت منتظر واقعی صحیفه سجادیه نشان می‌دهد که دعا فراتر از بیان نیازهای فردی است و نقش تربیتی عمیقی دارد. این نقش در سه حوزه قابل بررسی است: خودسازی فردی: دعا موجب تهذیب نفس، رشد ایمان، تقویت صبر و پایداری در برابر مشکلات می‌شود. این خودسازی، پایه‌ای برای حفظ اخلاق و معنویت منتظر در زندگی روزمره است (سبحانی، ۱۳۸۸، ص ۱۱۰). تقویت مسئولیت اجتماعی: دعا روحیه عدالت‌خواهی و عمل صالح را تقویت می‌کند. منتظر واقعی، با دعا، به اصلاح جامعه و کمک به مستضعفان متعهد می‌شود (قرائتی، ۱۳۸۶، ص ۹۰). پیوند مستمر با ولیّ خدا: دعا رابطه انسان منتظر با ولیّ خدا را تثبیت می‌کند و زمینه را برای پاسداری از ارزش‌های الهی و آماده‌سازی برای ظهور فراهم می‌آورد (مطهری، ۱۳۸۲، ص ۵۰). تحلیل تربیتی و مفهومی تحلیل این دعاها نشان می‌دهد که انتظار، فرآیندی فعال و چندبعدی است. منتظر حقیقی از طریق دعا، خودسازی فردی، امیدواری و مسئولیت اجتماعی را همزمان دنبال می‌کند. دعاها صحیفه، تربیت اخلاقی و معنوی را با تقویت رابطه با ولیّ خدا پیوند می‌دهند و در نهایت زمینه را برای ظهور فراهم می‌کنند. این دعاها، الگویی عملی برای

منتظر واقعی ارائه می‌دهند که هم رشد فردی دارد و هم در مسیر اصلاح اجتماعی حرکت می‌کند (طبسی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵)

نتیجه‌گیری

بررسی دعا‌های صحیفه سجادیه نشان می‌دهد که ویژگی‌های منتظر موعود ماهیتی چندبعدی و فعال دارند و فراتر از انتظار منفعلانه صرف است. منتظر واقعی با دعا و ارتباط معنوی با خدا، ابتدا در بعد فردی به خودسازی، تهذیب اخلاق و تقویت ایمان دست می‌یابد و روحیه‌ای پایدار و مقاوم در برابر مشکلات پیدا می‌کند. در بعد دیگر، انتظار حقیقی با پیروی از ولیّ خدا و استقرار رابطه مستمر با او همراه است؛ این پیروی نه تنها بعد فردی انسان را شکل می‌دهد، بلکه مسیر او را برای ایفای نقش در تحقق اهداف الهی مشخص می‌کند. بعد سوم انتظار، مسئولیت اجتماعی و تلاش برای اصلاح جامعه است. منتظر واقعی، با عمل صالح، عدالت‌خواهی و خدمت به دیگران، نقشی فعال در ایجاد جامعه‌ای اخلاق‌مدار و عدالت‌محور ایفا می‌کند. بنابراین، صحیفه سجادیه انتظار را فرآیندی همزمان فردی و اجتماعی، فعال و تربیتی معرفی می‌کند که منتظر را برای ظهور ولیّ خدا آماده می‌سازد، او را در مسیر رشد معنوی و اخلاقی قرار می‌دهد و همزمان نقش او را در اصلاح جامعه تثبیت می‌کند.

منابع

*صحیفه سجادیه

۱. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۲)، انتظار، زمینه‌ساز ظهور، قم: نشر اسراء.
۲. دهخدا، علی‌اکبر. لغت‌نامه دهخدا، ذیل واژه «انتظار». تهران: دانشگاه تهران، بی‌تا.
۳. سبحانی، جعفر (۱۳۸۸)، موعود و مهدویت در قرآن و سنت، قم: مؤسسه امام صادق(ع).
۴. سیدهاشم، الحسینی البحرانی، البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۲. ح ۳.
۵. طباطبایی مهر، سیده راضیه و همکاران (۱۴۰۲)، هستی‌شناسی و مراتب خلقت در صحیفه سجادیه.
۶. طبسی، نجم‌الدین (۱۳۹۰)، انتظار در آموزه‌های اهل‌بیت(ع)، قم: مؤسسه بوستان کتاب.

۷. قرائتی ، محسن ، (۱۳۸۶) . انتظار در فرهنگ قرآن و اهل بیت (ع) تهران: مرکز فرهنگی درس های از قران .
۸. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۱، حدیث ۵.
۹. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، ج ۲۶، ح ۳۸.
۱۰. محمدی ری شهری، محمد. میزان الحکمه، ترجمه حمیدرضا شیخی، ج ۱، . قم: دارالحديث، ۱۳۷۹.
۱۱. مطهری، مرتضی (۱۳۸۲)، قیام و انتظار، تهران: صدرا.
۱۲. معین، محمد. فرهنگ فارسی، ذیل واژه «انتظار». تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۳.
۱۳. الموسوی الاصفهانی، میرزا محمد تقی، مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم، ج ۲،